

**Expertisecentrum
Familiezorg**

Dr. Deelenlaan 11 | 5042 AD Tilburg | T 013 - 544 3343 | info@exfam.nl | www.exfam.nl

Artikelen bij

De kunst van het ontmoeten:
onderzoek, scholing en praktijk in de familiezorg

INHOUDSOPGAVE

Parentificatie: wie brengt wie groot? <i>Alice van der Pas / Evert de Ruiter</i>	2
Geven en ontvangen	10
Hechting	11
Het zondebokmechanisme	14

PARENTIFICATIE: WIE BRENGT WIE GROOT?

Alice van der Pas / Evert de Ruiter

Het woord parentificatie duidt een verschijnsel aan dat veelvuldig voorkomt, maar in de gezinsbehandelingsliteratuur nergens duidelijk omschreven staat. De term wordt meestal gebruikt voor het afschuiven van ouderlijke verantwoordelijkheid naar kinderen toe, het tot ouder maken van een kind. In het volgende willen wij de omschrijving duidelijker en preciezer maken.

De generatielijn

Binnen een gezin van het hedendaagse, westerse type kan men ouders en kinderen onderscheiden: leeftijdsverschil, aanspreekvormen, taakverdeling maken het makkelijk om de generatiegroepen binnen het geheel van het gezin terug te vinden en van elkaar te onderscheiden. Het feit dat geen twee gezinnen binnen een bevolkingsgroep zich eender gedragen doet daar niets aan af. Al zijn er overal en voortdurend factoren werkzaam, sociale, psychologische, religieuze en culturele, die de habitus van ieder gezin een eigen gezicht geven, dwars door alle, verschillende gezinnen heen loopt de generatielijn die ouders en kinderen scheidt. Het begrip parentificatie duidt op het verschijnsel dat in sommige gezinnen een of meer ouders en een of meer kinderen zogezegd hun plaats niet meer weten. Met één voet staan ze aan deze, met de andere aan gene kant van de generatielijn. Beide partijen lijken vrede te hebben met gedragspatronen die in strijd zijn met het in de gemeenschap geldende prototype van een gezinsstructuur. En ook de gemeenschap neemt er genoeg mee: niemand zal zeggen dat de desbetreffende kinderen bijv. met lichamelijke of geestelijke ondergang bedreigd worden. Integendeel: er is sprake, zo te zien, van een intieme, hechte ouder - kindrelatie. Men hoort geen kinderen zeuren dat zij altijd de aardappelen moeten schillen, of aankondigen dat ze verder vertikken om op de kleintjes te passen. Niettemin zit er iets scheef. Bij nadere bestudering van dergelijke gezinnen blijkt dat ouders op ingenieuze wijze afhankelijk geraakt zijn van hun kinderen. En de kinderen zijn, afgezien van strubbelingen rond zaken van secundair belang, hun ouders terwille, om niet te zeggen dienstbaar op manieren die niet des kinds zijn.

Parentificatie á la Couperus

Wederzijds overschrijden van de generatielijn en het dienstbaar zijn van het kind aan de emotionele behoeften van de ouders wordt in detail geïllustreerd door de Addy-figuur in 'De Boeken der Kleine Zielen' van Louis Couperus. In het eerste deel van het boek is Addy 13 jaar, zoon van Constance en Henri van der Welcke die bezig zijn een mislukt huwelijksleven uit te vechten. Als zij niet tot hoognodige overeenstemming kunnen komen over de aankoop van een huis, is het Addy die de knoop voor ze doorhakt. Hij doet de keuze en belt de makelaar!

Enkele citaten:

- *'... en hij voelde dat hij troost en bemiddelaar was'.*
- *'In hun ondraaglijke leven was het kind de enige genade'.*
- *'In de laatste jaren spraken zij niet meer of hun gesprek was een strijd. Tussen hen was het kind nog*

van hun liefde. Maar het kind verenigde hen niet; het was hun een reden tot ijverzucht op elkáár. Zij misgunden elkander hun jongen.'

- *'Addy houdt ons samen. Wij zijn dol op hem. Van der Welcke is dol op zijn jongen. Ik ook. Hij is alles, zowel voor hem... als voor mij... Haar ogen vulden vol tranen. Voor elkaar... zijn wij niets meer.'*

Elders in het boek wordt een dinerscène beschreven. Men zit aan tafel en Henri en Constance beginnen te kibbelen om een niksigheidje. Henri loopt boos weg van tafel. Addy gaat na enkele minuten zijn vader achterna met diens bord soep: hij moet toch immers iets eten! Addy spreekt zijn vader vermanend toe, zegt hem niet te blijven mokken. Dan berispt hij Constance om haar scherpe woorden, en maakt het zo beide ouders mogelijk om zich weer in elkaar gezelschap te bevinden. Er is in het gezin Van der Welcke een jarenlang proces van parentificatie op gang geweest, resulterend in een patroon van wederzijdse grensoverschrijdingen: de zoon koopt een huis.

Alles liever dan nummer één zijn

Het volgende voorbeeld beschrijft een situatie waarin het kind uit alle macht probeert zijn vader terug te duwen naar diens eigen kant van de generatielijn.

Klaas, acht jaar, is het jongste kind van een hoge officier, zelf ook de zoon van een beroepsmilitair. Klaas is altijd al een lastig jongetje geweest, maar de laatste maanden brengt hij z'n moeder en vooral z'n vader tot wanhoop. Bij het geringste ge- of verbod zet hij het huis op stelten. Vooral als hij naar bed moet: stoelen worden omver gegooid, de hele huiskamer gaat overhoop, en hij vertikt het om naar boven te gaan. Elke avond weer staan de ouders machteloos toe te kijken. Een enkele keer lukt het moeder om Klaas te kalmeren. De drie oudere zussen, aardige, maar wat al te verstandige meisjes, popelen om Klaas in zijn nekvel te grijpen. Dat staan de ouders echter niet toe. In gezinsgesprekken verwoorden de meisjes aarzelend hun gevoel van minachting voor vader, die avond na avond voor schut staat.

Moeder zegt het niet met zoveel woorden, maar laat in haar toon en houding merken dat zij vader slap en zwak vindt. Vader zelf vertelt geërgerd hoe hij zelf nooit één woord van protest geuit heeft tegen zijn vader, altijd 'volkomen gezagsgetrouw' is geweest: grootvader hóefde niet op te treden. Vader had als kind niets in te brengen en het kwam niet in zijn hoofd op om medezeggenschap te claimen: "Mijn vader vroeg nooit onredelijke dingen en als hij een besluit nam was het in mijn belang."

In de opvoeding van de meisjes heeft vader het met redelijkheid en praten altijd kunnen redden. Grote conflicten hebben zich niet voorgedaan. En nu gooit Klaas roet in het eten! Het ergert vader dat hij van Klaas niet zijn vaderlijk gezegd cadeau krijgt, zoals grootvader het van hem gekregen heeft: zonder slag of stoot. Het vreemde echter is dat, zodra er een situatie optreedt waarin vader zijn gezag zou kunnen doen gelden tegenover Klaas, hij telkens begint te lachen. Het is een onnozel soort lachje. Het maakt moeder en de meisjes razend. Vader zelf zegt er geen controle over te hebben, maar Klaas put er weer moed uit om zijn tirannieke gedrag voort te zetten.

Klaas zelf verschaft na een aantal gezinsgesprekken de sleutel tot dit facet van de gezinsproblematiek. Met een bedrukt gezicht zegt hij: "Papa denkt dat ik hem niet nummer één vind. Het is net alsof papa en mama zitten te wachten totdat ik papa nummer één vind, voordat papa weer nummer één is."

De vader in dit gezin had door zijn autoritaire vader nooit enig gezag toegekend gekregen. Hij dacht het, eenmaal vader geworden, te kunnen ontnemen aan zijn nieuwe status en voelde zich geheel onthand, telkens als Klaas hem uitdaagde zijn vaderlijk gezag zelf waar te maken. Pogingen om Klaas de generatielijn te laten overschrijden door met hem te praten als met een volwassene, mislukten. Pogingen om zich neutraal te houden en moeder het met Klaas te laten klaren, liepen vast op moeders ergernis over de situatie. En als dan aller ogen zich ten slotte richtten op vader, in afwachting van zijn sterke hand, begon hij te lachen! Met zijn lachje stelde vader zich op aan de andere kant van de generatielijn. Wilde hij als vader-gezagsdrager op kunnen treden dan moest hij eerst door dit kind in die rol bevestigd worden.

Patroon en gevolgen

We kunnen uit deze voorbeelden verschillende ingrediënten destilleren, waaruit een parentificatiepatroon is opgebouwd.

- Het element tijd is belangrijk. Parentificatiepatronen ontstaan niet in een maand tijd. Er gaan jaren overheen voor ouder en kind zich aan de overzijde van de generatielijn gesettled hebben.
- Er is een situatie in het gezin of tussen de ouders die onbevredigend is voor een of meer facetten van het zelfgevoel van één of beide ouders. Daardoor wordt vooral het moeten functioneren als ouder frustrerend ervaren.
- Er zijn één of meer kinderen die ertoe neigen of verleid worden om zich onmisbaar te maken, groot te zijn, een bijzondere relatie te hebben met één of beide ouders.

Een geparentificeerd kind brengt niet, zoals de zondebok dat schijnbaar doet, de ouders weer tot elkaar. Hij houdt zich bezig met de ouders individueel. Wat betreft de huwelijksrelatie helpt hij waarschijnlijk een status quo handhaven. Het onbehagen van de door hem bediende ouder zou bij de andere ouder terechtkomen als dit kind er niet tussen kwam, en ouders en kind weten uit ondervinding dat er van die andere ouder geen oplossing te verwachten is.

Welke gevolgen heeft een en ander voor het geparentificeerde kind?

Volgens Framo is: "Parentification of the child... one of the most damaging forms of rejection." Inderdaad is het parentificatiepatroon gebaseerd op een afwijzing door de ouder van het kind in zijn kind-zijn, d.w.z. als een wezen dat be-moederd en be-vaderd dient te worden. Het kind wordt afgewezen voor zover het een beroep doet op de affectie, de leiding, de steun en/of de bescherming van de ouder. Sterker nog: het kind wordt slechts geaccepteerd als het in plaats van affectie enz. van de ouder te verwachten, zelf deze affectie enz. aan de ouder geeft. Daar het echter voor een kind per definitie onmogelijk is het eeuwig tekort van de ouders aan te vullen, kan hij niet anders dan te kort schieten. En te kort schieten betekent: afgewezen worden.

Voor zover het kind niet “te kort schiet” kunnen we het volgende verwachten

Het voortdurend boven zijn stand leven werkt harmonische ontwikkeling van de persoonlijkheid tegen. Als bovendien de reacties van de ouder die bij het parentificatieproces betrokken is het kind laten weten dat het ouderachtige gedrag verre verkozen wordt boven het leeftijds- of fase-overeenkomstige kindgedrag, dan zal het kind zich meer en meer op het eerste toeleunen. Het gaat hierbij om gedrag dat het bevattingsvermogen van het kind te boven gaat en waar hij niet goed zicht op kan krijgen. Vadertje of moedertje spelen oefent trouwens op elk kind de nodige aantrekkingskracht uit. Adequaat protest is van een kind dan ook niet te verwachten. Als het al protesteert! Wat namelijk opvalt is dat deze kinderen zich door de hun toegemeten verantwoordelijkheid gevleid voelen. Ze leven niet in bewust conflict met zichzelf. De ontwikkeling van het premature ouderachtige gedrag eist het leeuwenaandeel op van het kind z'n aandacht en energie. Een en ander gaat ten koste van de meer alledaagse bezigheden die voor zijn uitgroei van zeker zoveel belang zijn. Na verloop van tijd heeft het kind, in zekere zin terecht, het gevoel dat contact met buitenshuis, met leeftijdgenoten, hem niet meer zou liggen. Binnenshuis is hij nuttiger dan daarbuiten, meer op z'n plaats, zoal niet onmisbaar. Nergens kan hij zoveel affectieve winst boeken als thuis met zijn ouderachtige activiteiten. De Addy van der Welcke-figuur geeft een geloofwaardige illustratie van wat een geparentificeerd kind te wachten kan staan: Addy ontwikkelt zich tot de gratis huispsychiater van zijn uitgebreide familie. Hij moet 'thuis' blijven, want wat zouden de intussen bejaarde Constance en Henri zonder hem! Addy gaat op in de helpende, steunende contacten, vermijdt die op gelijk niveau, met zijn vrouw. Deze houdt het dan ook niet lang bij hem uit.

Wat parentificatie niet is

Het parentificatiepatroon is in beginsel niet aan leeftijden of ontwikkelingsfasen gebonden, evenmin als het kind-van-een-ouder zijn. Zeer jonge kinderen zo goed als mannen of vrouwen van middelbare leeftijd kunnen erin betrokken zijn. De kern van het verschijnsel heeft niet persé met leeftijd te maken maar met een inversie, een verwisseling van generatierollen. Dat is dus een ander verschijnsel dan wanneer een kind dagelijks de aardappelen moet schillen. Of om een sterker voorbeeld te nemen: dat in Griekenland en andere zuidelijke landen kinderen mee de kost verdienen of dat in Jeruzalem kinderen volgepakte ezeltjes door het verkeer moeten loodsen d.w.z. in die situatie een verantwoordelijkheid dragen, die in onze cultuur de ouders toekomt. Daar is sprake van een delegatie van functies. De ouders van die kinderen hebben volgens de in hun gemeenschap gangbare gewoontes en vanuit hun verantwoordelijkheid als ouders de kinderen een bepaalde opdracht gegeven. Er wordt een taak opgelegd, maar niet de ouderrol zelf.

Het is ook iets anders dan het verzorgd worden van bejaarde ouders door hun volwassen kinderen. Mét het ouder worden wordt de helling tussen ouders en kinderen minder steil. En het is in onze ogen een natuurlijke zaak dat een kind de ouders gaandeweg meer taken en verantwoordelijkheden uit handen neemt. Het wordt daardoor niet overbelast. Onze veronderstelling dat bij parentificatiepatronen het overschrijden van de generatielijnen in twee richtingen plaatsvindt door ouders én kind, houdt in dat wij verwaarlozing zonder meer niet zien als een vorm van parentificatie. De verwaarlozende ouder schiet te kort in zijn ouderlijke rol, maar hij wordt in dit te kort schieten niet opgevangen door het kind. Er is geen complementair gedrag van kind naar ouder. Er vindt ook slechts eenrichtingverkeer plaats bij